

Wetenschapswinkel

Naar een Groene Ontmoetingsplek

Reflectie op het initiëren van bewonersparticipatie door de vier Buurtstichtingen in Hoensbroek

Hansje Eppink en Lèneke Pfeiffer

rapport 306
april 2015

WAGENINGEN UR
For quality of life

Wetenschapswinkel

Naar een Groene Ontmoetingsplek

Reflectie op het initiëren van bewonersparticipatie door de vier Buurtstichtingen in Hoensbroek

Hansje Eppink en Lèneke Pfeiffer

Met medewerking van studenten Pieterneel Cremers, Esther van Ekris, Tamara Giesen,
Rob Hovens, Margot Sauter en Tim Zwartkruis

rapport 306
april 2015

WAGENINGEN UR
For quality of life

Colofon

Titel	Naar een Groene Ontmoetingsplek; Reflectie op het initiëren van bewonersparticipatie door de vier Buurtstichtingen in Hoensbroek
Trefwoorden	Participatie proces, participatiesamenleving, bewonersparticipatie, sociale cohesie, binnenstedelijk groen
Keywords	Participation process, participation society, social cohesion, urban green
Opdrachtgever	Stichting Dem Hoensbroek Centrum, namens de gezamenlijke Hoensbroekse buurtstichtingen
Projectuitvoering	Pieterneel Cremers, Esther van Ekris, Tamara Giesen, Rob Hovens, Margot Sauter en Tim Zwartkruis
Projectcoördinatie	Hansje Eppink MSc., Wageningen University, Leerstoelgroep Educatie en Competentie studies, Lèneke Pfeiffer, Wageningen UR, Coördinator Wetenschapswinkel
Financiële ondersteuning	Wageningen UR Wetenschapswinkel
Begeleidingscommissie	Jan Horssels (Stichting Dem Hoensbroek Centrum), Geert Hendriks (Gebiedsregisseur Hoensbroek), Noud Rijnkels (Radar), Albert Aalvanger (Wageningen University Leerstoelgroep Strategic communication), Lèneke Pfeiffer (Wageningen UR, Wetenschapswinkel), Hansje Eppink (projectleider Wageningen UR, Wetenschapswinkel)

Fotoverantwoording	De foto's, kaartjes en figuren zijn vervaardigd door de auteurs of de meewerkende studenten, tenzij anders aangegeven
Vormgeving	Wageningen UR, Communication Services
Druk	RICOH, 's-Hertogenbosch
Bronvermelding	Verspreiding van het rapport en overname van gedeelten eruit worden aangemoedigd, mits voorzien van deugdelijke bronvermelding
ISBN	978-94-6173-877-6

Wageningen UR, Wetenschapswinkel rapport 306

Naar een Groene Ontmoetingsplek

Reflectie op het initiëren van bewonersparticipatie door de vier Buurtstichtingen in Hoensbroek

Rapportnummer 306

Hansje Eppink en Lèneke Pfeiffer
Wageningen, april 2015

Stichting Centrum-De Dem, namens de gezamenlijke Hoensbroekse buurtstichtingen

Hoensbroek kent vier wijken. Elk van deze wijken heeft één buurtstichting die uit 6 tot 12 personen bestaat; Stichting Maria-Gewanden, Nieuw-Lotbroek, Centrum-De Dem en Mariarade. Ze hebben het doel de gemeenschapszin in Hoensbroek te versterken en daarvoor organiseren ze jaarlijks meerdere activiteiten voor de bewoners.

Wageningen University, Leerstoelgroep Educatie- en Competentiestudies (ECS)

Postbus 8130
6700 EW Wageningen
E office.ecs@wur.nl
T +31 317 48 43 83

Het onderzoek van de leerstoelgroep ECS richt zich op de bestudering van de samenhang tussen competentie ontwikkeling en duurzame sociaal- economische ontwikkeling en presentatie verbetering in nationaal en internationaal verband binnen de levenswetenschappen, maatschappij wetenschappen, omgevingswetenschappen, voeding, gezondheid en technologie en daaraan verwante maatschappelijke sectoren.

Wageningen UR Wetenschapswinkel

Postbus 9101
6700 HB Wageningen
(0317) 48 39 08
wetenschapswinkel@wur.nl

Maatschappelijke organisaties zoals verenigingen en belangengroepen, die niet over voldoende financiële middelen beschikken, kunnen met onderzoeksvragen terecht bij de Wageningen UR Wetenschapswinkel. Deze biedt ondersteuning bij de realisatie van onderzoeksprojecten. Aanvragen moeten aansluiten bij de werkgebieden van Wageningen UR: duurzame landbouw, voeding en gezondheid, een leefbare groene ruimte en maatschappelijke veranderingsprocessen.

Inhoud

Voorwoord	7
Samenvatting	9
Summary	11
1 Aanleiding voor dit project	13
1.1 Inleiding	13
1.2 Hoensbroek	13
1.3 Buurtgericht werken	14
1.4 De vier buurtstichtingen en hun buurten	15
1.5 De dierenweide	15
1.6 Probleemstelling	16
1.7 Doelstelling en onderzoeksvragen	17
1.8 Leeswijzer	17
2 Projectelementen	19
2.1 Zelforganisatie en participatie	19
2.2 Gemeenschapszin	20
3 Werkwijze	21
3.1 Benadering	21
3.2 Methodebeschrijving	21
3.2.1 Projectstadium 1	21
3.2.2 Projectstadium 2	21
4 Projectstadium 1	23
4.1 Analyses	23
4.2 Analyse van de maatschappelijke behoeften	23
4.3 Analyse huidig gebruik van de Dierenweide	24
4.4 Stappenplan Participatieproces	25
4.4.1 Een dynamisch proces	25
4.4.2 De verschillende fasen uitgelegd	25
4.4.3 Belangrijke vuistregels	28

5	Projectstadium 2	29
5.1	Ridder Hoen Park	29
5.2	Activiteiten	30
5.2.1	De Lente-opening	31
5.2.2	Evaluatie en Reflectie	31
5.2.3	Bewonersbijeenkomst	31
5.2.4	Concretiseren van het Plan	31
5.2.5	Laatste fase projectstadium 2	32
5.3	Analyse	32
5.3.1	De werkgroep	32
5.3.2	Het proces	33
5.3.3	Belangrijke vuistregels van een participatieproces	33
5.3.4	Relatie gemeente	33
5.3.5	Voortgang	33
6	Conclusie	35
7	Aanbevelingen	37
	Literatuur	39
Bijlage 1	Resultaten Bewonersbijeenkomst	41

Voorwoord

In 2012 hebben, wij, de vier buurtstichtingen in Hoensbroek, de handen in één geslagen om het dierenpark in onze gemeente, dat er soms wat troosteloos bij ligt, te ontwikkelen tot een groene ontmoetingsplek voor jong en oud, waar men met de handen de aarde kan voelen en een plek om natuur- en milieu educatie te kunnen geven.

Om dit plan te laten slagen hebben wij contact opgenomen met de wetenschapswinkel van Wageningen UR. Samen met studenten van Wageningen Universiteit zijn we een participatief proces gestart om inwoners van Hoensbroek te betrekken, te informeren en meningen en ideeën uit te wisselen. We vonden en vinden het namelijk belangrijk dat dit een groene ontmoetingsplek wordt wat de "Luuj va Gebrook" samen met elkaar tot stand hebben gebracht en trots op kunnen zijn.

De ontwikkelingen gaan langzaam maar het Ridder Hoen Park moet in de nabije toekomst een fijne en gezellige ontmoetings- en leerplek worden waar de mensen van het stadsdeel Hoensbroek trots op kunnen zijn.

De huidige trend in de samenleving, met een terugtrekkende overheid is dat burgers veel meer dan voorheen participeren in allerlei overheidsinitiatieven en we zien dat overheden burgerinitiatieven ondersteunen. In het kort dit rapport gaat over een burgerinitiatief waarin bewoners en gemeente samenwerken om het gemeentelijk groen te gebruiken en beheren. De buurtstichtingen zien we dan ook als de brug tussen de overheid en de burgers. De inhoud van dit rapport is interessant voor andere buurtstichtingen om eigen initiatieven vorm te geven.

Wat we hebben geleerd in dit proces is dat het belangrijk is om het geduld te bewaren. Omdat een aantal stappen in dit proces niet direct zichtbaar waren voor de bewoners bleek het moeizaam om het enthousiasme, dat zeker bij de start van het proces aanwezig was, op peil te houden. Zeker voor een project van deze omvang waarbij het initiatief, de organisatie en de uitvoering volledig door vrijwilligers wordt opgepakt, is een lange adem noodzakelijk.

We willen graag alle mensen bedanken die tot nu toe hebben bijgedragen aan dit project en we hopen dat we ook in de nabije toekomst ook weer op hun hulp en steun mogen en kunnen rekenen.

Fer Gubbels

Voorzitter van de Buurtstichting Nieuw Lotbroek in Hoensbroek

Samenvatting

In het zuiden van Limburg ligt Hoensbroek een stadsdeel van Heerlen. Oorspronkelijk maakte Hoensbroek deel uit van een krachtige mijnregio. Sinds de sluiting van de mijnen in 1965 heeft de regio met een aantal sociaaleconomische veranderingen te maken zoals, vergrijzing, een grote groep laag opgeleiden, een relatief hoge werkeloosheid en bevolkingskrimp. Deze veranderingen hebben invloed op de posities en taken van overheid en burgers in de maatschappij.

De huidige trend in de samenleving, met een terugtrekkende overheid is dat burgers veel meer dan voorheen participeren in allerlei overheidsinitiatieven en we zien dat overheden burgerinitiatieven ondersteunen.

Dit rapport gaat over een dergelijk burgerinitiatief waarin bewoners en gemeente samenwerken om het gemeentelijk groen te beheren.

In de gemeente Heerlen reageren bewonersorganisaties terughoudend op de uitnodiging om zelf groen te gaan beheren. Zij vinden het groenbeheer in eerste instantie een taak van de gemeente en staan niet te springen om zelf gemeentelijk groen te gaan beheren. Toch hebben de vier buurtstichtingen in Hoensbroek interesse getoond om gedeeltelijk verantwoordelijkheid te willen nemen voor de openbare groene ruimte.

Sinds 1996, kent Hoensbroek een buurtgerichte aanpak als een middel om veranderingen in de samenleving met de inwoners van Hoensbroek samen vorm te geven. Voor deze aanpak zijn de buurtstichtingen en de buurtcontactambtenaren in het leven geroepen. Beide om de afstand tussen gemeente en bewoners te verkleinen. Het idee was dat de buurtcontactambtenaren zich door hun werk uiteindelijk overbodig zouden maken. Maar deze methodiek is landelijk doorontwikkeld en het verbinden van partijen is nog steeds een van de verantwoordelijkheden van de buurtcontact-ambtenaren, aangevuld met een meer regisserende rol. Vandaar dat de naam buurtcontactambtenaar is gewijzigd in gebiedsregisseur.

De gebiedsregisseur heeft de vier buurtstichtingen gestimuleerd een aanvraag in te dienen bij de Wetenschapswinkel van Wageningen UR met de vraag hoe een plan te ontwikkelen om te komen tot een nieuwe functie voor de dierenweide in Hoensbroek. In de aanvraag werden de volgende twee hoofdvragen genoemd: Is het een haalbare kaart om van het huidige dierenpark een kinderboerderij te maken en wat zijn daarvan de consequenties en wat moet er gebeuren en wat gaat het kosten. In overleg met de buurtstichtingen is ervoor gekozen om ons niet te richten op de ontwikkeling van een kinderboerderij, maar om ondersteuning te geven bij het opzetten van een participatief proces om gezamenlijk met de bewoners in Hoensbroek een ontmoetingsplek te ontwikkelen op de plek van de huidige dierenweide.

In de eerste fase van het project heeft een groep studenten, in het kader van het vak Academic Consultancy Training een buurtonderzoek gedaan naar de mogelijkheden voor het omvormen van de dierenweide naar een groene ontmoetingsplek. Tijdens hun onderzoek ontdekten ze dat er bij de buurtstichtingen een grote behoefte was aan inzicht in het concept 'participatie' en hoe dit in de praktijk te brengen. Zij hebben naast het buurtonderzoek voor de buurtstichtingen een stappenplan gemaakt dat de basis biedt voor een participatief proces. In de tweede fase van dit project is dit stappenplan gebruikt om het proces vorm te geven.

Een belangrijk resultaat van dit project is dat de doelstelling voor herontwikkeling duidelijk zijn geformuleerd door de betrokken burgers. Deze zijn namelijk het bevorderen van sociale cohesie, het genereren van burgerkracht en behoud van het park op de lange termijn. Deze doelstellingen willen ze realiseren door een groene ontmoetingsplek te realiseren met de kernwaarden: Ontmoeten, Educatie en Ontspannen. Aan het eind van dit project is er een projectplan ontwikkeld. De werkgroep heeft een landschapsarchitect gevraagd om op basis van ideeën van buurtbewoners een tekening voor de herinrichting van het dierenpark te maken. In mei 2015 is deze tekening met de eigenaar van het

park – de gemeente Heerlen – besproken. Op basis van deze tekening is in overleg met de gemeente Heerlen een fasering aangebracht in de realisatie.

Dit participatieproces blijkt een project te zijn van een lange adem. Tijdens het eind van het project is er geconcludeerd dat voor de uitvoering van het projectplan een procesbegeleider onmisbaar lijkt te zijn. Daarbij is het belangrijk dat de betrokken burgers in de werkgroep met elkaar in gesprek gaan over hun verwachtingen over deze procesbegeleider. Voor het behoud van gelijkwaardigheid en vertrouwen is het benoemen van een externe procesbegeleider aan te bevelen. De kandidaat procesbegeleider moet veel weten over de (lokale) situatie en een groot netwerk hebben. Hij of zij moet in staat zijn om verschillende domeinen open te breken en te verbinden. En het vermogen bezitten om anderen te overtuigen om mee te doen. Voor een succesvol participatieproces willen we de betrokken bewoners aanbevelen om momenten van evaluatie en reflectie in te bouwen, zodat er gezamenlijk onderzocht kan worden of de activiteiten die gedaan zijn aansluiten bij de geformuleerde doelstellingen, zodat er geleerd wordt om gezamenlijk richting te geven en oplossingen te ontwikkelen en het bevordert de versterking van de relaties in het team. Naast het aanstellen van een procesbegeleider door de betrokken bewoners is het van belang dat de gemeente het gevoel van eigenaarschap van de dierenweide onder de bewoners blijft stimuleren door hen te belonen, complimenteren en te ondersteunen in het beheren en onderhouden van de dierenweide.

Summary

The neighbourhood associations submitted an application to the Science Shop of Wageningen UR asking for support to design a participation process to restructure a common park in their district called Hoensbroek. Hoensbroek is a district of Heerlen located in South Limburg. Questions answered in this report are: what are the needs of the citizens in Hoensbroek in relation to the common park, do the residents support changes of the park and how can the four neighbourhood associations best support this process. Students and researchers from Wageningen UR examined these questions. A group of students discovered during the investigation that there was a great need to understand the concept of participation and the participation process by the four neighbourhood associations.

In this report a guideline, including various steps for supporting the participation process is explained. Furthermore this report gives insights into the new roles, expectations and responsibilities for concerned citizens, neighbourhood associations and the municipality when starting a participation process. We conclude that the citizens in Hoensbroek have worked hard and have shown commitment.

Together with the four neighbourhood associations, they developed a plan for the redevelopment of the common park. However, the concerned citizens and the neighbourhood associations have not been able to carry out this plan. We conclude that a process facilitator is needed and there is a need for clear agreements between municipality and the concerned citizens in terms of conditions and responsibilities.

1 Aanleiding voor dit project

1.1 Inleiding

Hoensbroek is een stadsdeel van Heerlen en maakt deel uit van een krimpgemeente. Door het dalend aantal inwoners heeft de gemeente minder inkomsten. Op hetzelfde moment krijgt de gemeente meer grond in beheer omdat huizen moeten worden gesloopt (Westerink *et al.*, 2012). Mede daardoor ontstond er bij de gemeente Heerlen een groeiende behoefte aan en interesse in burgerparticipatie. Burgerparticipatie kan worden gezien als een mogelijkheid om kosten te besparen op groenbeheer. Soms is de gemeente initiator van een burgerparticipatieproject en soms bewonersgroepen.

Hoensbroek kent een gemeentelijke dierenweide en bewoners hebben een oproep gedaan aan de vier buurtstichtingen van Hoensbroek (zie paragraaf 1.4), met de vraag om het potentieel van deze dierenweide meer te gaan benutten. De gemeente was op de hoogte gesteld en is het initiatief gaan ondersteunen door onder andere in 2011/2012 onderzoek te laten uitvoeren naar de haalbaarheid van het ontwikkelen van een kinderboerderij op de huidige plek van de dierenweide. Dit onderzoek heeft een rapportage opgeleverd met een stappenplan hoe de kinderboerderij ontwikkeld kan worden, rekening houdend met de wettelijke eisen.

In april 2012 is op advies van de gebiedsregisseur van gemeente Heerlen door de vier buurtstichtingen uit Hoensbroek een aanvraag ingediend bij de Wetenschapswinkel van Wageningen UR. In de aanvraag stond dat de gemeente aan het onderzoek wil meewerken en meebetalen en de volgende twee hoofdvragen werden in deze aanvraag genoemd:

- Is het een haalbare kaart om van het huidige dierenpark een kinderboerderij te maken?
- Wat zijn daarvan de consequenties, wat moet er gebeuren en wat gaat het kosten?

Bij de start van dit project werd snel duidelijk dat de gemeente en de buurtstichtingen graag meer inzicht wilden in het vormgeven van burgerparticipatie trajecten. Er was dan ook behoefte aan ondersteuning bij het opzetten van een participatieproces om buurtbewoners te betrekken bij de herontwikkeling van de dierenweide.

In dit Wetenschapswinkelrapport is een beschrijving te lezen van de gezamenlijke zoektocht naar het vormgeven en opzetten van dit participatieproces, dat zou moeten resulteren in een nieuwe verdeling van rollen en verantwoordelijkheden tussen gemeente, buurtstichtingen en bewoners.

1.2 Hoensbroek

Hoensbroek ligt in het zuiden van Limburg (zie Figuur 1), bij bewoners ook wel bekend onder de naam Òs Gebrook. Hoensbroek is het grootste stadsdeel van Heerlen en kent 20.000 inwoners. In 1982 is Hoensbroek ingelijfd door gemeente Heerlen en raakte het zijn zelfstandigheid kwijt. De inlijving bij de gemeente Heerlen wordt negatief beleefd door de bewoners van Hoensbroek; zij ervaren een kloof tussen henzelf en de gemeente Heerlen.

Oorspronkelijk maakte Hoensbroek deel uit van een krachtige mijnregio, maar sinds de sluiting van de mijnen in 1965 kampt de regio met een aantal sociaaleconomische veranderingen, zoals een relatief hoge werkeloosheid, vergrijzing en bevolkingskrimp. De verwachting is dat de komende 15 jaar de bevolking zal dalen van ongeveer 20.000 naar circa 16.000 inwoners (Gemeente Heerlen, 2012b). Een

Figuur 1. Hoensbroek is het grootste stadsdeel van het Zuid-Limburgse Heerlen.

gezamenlijk probleem in Hoensbroek is de mate van overlast en criminaliteit, die de bewoners als hoog ervaren (Gemeente Heerlen, 2012b) waardoor er een onveilig gevoel bestaat bij een groot deel van de inwoners.

1.3 Buurtgericht werken

Hoensbroek kent vier buurten, buurtgericht werken is actief in al deze vier buurten. Buurtgericht werken, is een aanpak, waarbij gemeente, burgers en maatschappelijke instellingen samenwerken om de leefbaarheid in de wijk te verbeteren. De burgers worden daarmee (mede)verantwoordelijkheid van de publieke ruimte. Hoeveel verantwoordelijkheid de burgers krijgen (nemen), wordt bepaald door de mate van burgerparticipatie. Met behulp van een participatieladder (Figuur 5) kan de mate van burgerparticipatie bepaald worden. Op de website 'de participatiewijzer'¹ is meer informatie te vinden hierover.

Bij de start in 1996 was het doel van buurtgericht werken om de afstand te overbruggen tussen bewoners en gemeente. De werkzaamheden werden gedaan door de zogenoemde, buurtcontact-beambtenaren. Ter ondersteuning werd er gekozen voor het opzetten van buurtstichtingen in elke woonbuurt. Oorspronkelijk was de buurtgerichte aanpak erop gericht de inzet van de buurtcontact-ambtenaren overbodig te maken door buurtbewoners steeds meer in te laten zien waartoe zij zelf in staat zijn en ook daadwerkelijk zelf te laten doen. In de afgelopen jaren is deze methodiek landelijk doorontwikkeld tot een specialisme waarbij een verschuiving heeft plaatsgevonden van het ontwikkelen van netwerken en het leggen van contacten naar het regisseren van buurtgerichte processen op strategische en tactisch niveau. Deze regisserende rol kent onder andere de volgende taken:

- Het signaleren van knelpunten en gewenste ontwikkelingen en zorgen voor (een integrale) aanpak hiervan;
- Het volgen en waar nodig bijsturen van de vraaggerichte aanpak en het realiseren van afstemming in- en extern;
- Verruimen en verbeteren buurtnetwerken waar nodig.

In 2010 is de naam van buurtcontactambtenaar veranderd naar gebiedsregisseur (Communicatie en Buurtgericht werken, Gemeente Heerlen).

In Hoensbroek werkt de gebiedsregisseur nauw samen met de stadsdeelcoördinator (Beheer en Onderhoud, Gemeente Heerlen) en de opbouwwerker (Alcander, welzijnsorganisatie, uitvoerende rol namens de afdeling Welzijn, Gemeente Heerlen). In het kort:

- De gebiedsregisseur is de functionaris die namens de gemeente constant betrokken is bij buurtonwikkeling en buurtbeheer. En stimuleert buurtgericht werken binnen gemeente en partners en heeft als belangrijke taak bewoners te empoweren en partners in de buurten
- De stadsdeelcoördinator richt zich vooral op fysieke aspecten in de buurt. Hij is de regisseur van de openbare ruimte vanuit afdeling Beheer en Onderhoud.
- De opbouwwerker richt zich op de sociale aspecten in de buurt. En van deze drie, draagt deze persoon de meeste verantwoordelijkheid als het gaat om de begeleiding van de buurtorganisaties.

¹ <http://www.participatiewijzer.nl/>

1.4 De vier buurtstichtingen en hun buurten

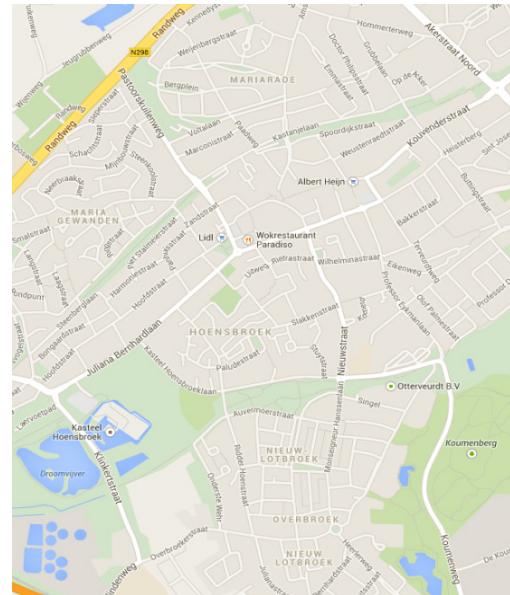
De vier buurtstichtingen zijn opgericht door bewoners om problemen (o.a. sociale overlast, drugsproblemen) in de wijken te verhelpen. Ze hebben als doel de gemeenschapszin in Hoensbroek te versterken. De vier buurtstichtingen in Hoensbroek werken regelmatig samen in plaatselijke projecten. Ze beschikken ieder over een budget van 26.000 euro op jaarbasis voor huurlasten en het organiseren van activiteiten. Deze financiële ondersteuning ontvangen ze van de gemeente. Het contact met de gemeente loopt via de gebiedsregisseur. In hun sociale structuurschets omschrijven Van der Land en Van den Bos (2005) de vier buurten in Hoensbroek als volgt:

Mariarade is een homogene wijk die vooral uit rijtjeswoningen bestaat zonder grote sociaaleconomische verschillen. De wijk is vrij gesloten en op zichzelf en heeft een hoge saamhorigheid.

Maria-Gewanden is een diverse wijk, met grotere sociaaleconomische verschillen. Er zijn onder andere vrijstaande huizen, rijtjeshuizen en een mijnwerkersbuurt met kleine huizen. Bewoners voelen zich thuis in deze wijk en de wijk scoort dan ook hoog in waardering.

Nieuw-Lotbroek is een lagere middenklasse buurt, met veel huizen en weinig voorzieningen. De buurt is sociaal en vitaal, mensen hebben een actieve houding en willen zelf veranderingen doorvoeren.

Centrum-De Dem kent 7200 inwoners en is daarmee een van de grootste buurten van de stad Heerlen. Het is daarnaast ook een diverse buurt, met grote sociaaleconomische verschillen. Deze wijk heeft weinig samenhang, hier worden dan ook de meeste sociale problemen ervaren.

Figuur 2. De 4 buurten Mariarade, Nieuwe-Lotbroek, Maria-Gewanden en Centrum-De Dem (Op de kaart: Hoensbroek is Centrum-De Dem).

1.5 De dierenweide

Op de grens van drie van de vier buurten in Hoensbroek ligt de dierenweide, aan de wijken Nieuw-Lotbroek en Centrum-De Dem en vlak bij de wijk Maria-Gewanden. De vierde wijk van Hoensbroek, Mariarade, ligt het verst van de dierenweide af. Tegenover de dierenweide ligt het buurtcentrum 'De Koffiepot' van welzijnsorganisatie Alcander. De Koffiepot is elke werkdag geopend voor buurtbewoners.

bedrijven en gemeente komen ter discussie te staan en moeten opnieuw worden afgestemd op de nieuwe situatie. In Hoensbroek is er behoefte aan inzicht en ondersteuning bij dit proces. De buurtstichtingen in Hoensbroek hebben als doel het versterken van de sociale cohesie in hun buurt. Tijdens de projectverkenning werd duidelijk dat de buurtstichtingen hopen dat met de dierenweide als een ontmoetingsplek te kunnen bewerkstelligen. De dierenweide in Hoensbroek heeft een centrale ligging en een lidmaatschap is niet nodig om de weide te bezoeken en zou dus als ontmoetingsplek kunnen functioneren. Maar daarbij is het wel belangrijk dat de ontmoetingsplek vrij toegankelijk gemaakt wordt, en dat is bij deze weide niet het geval, omdat er een draaihek staat die de vrije doorgang verhindert voor mensen in rolstoelen (zie paragraaf 1.5).

1.7 Doelstelling en onderzoeksvragen

In de oorspronkelijke aanvraag is door de vier buurtstichtingen beschreven dat de vier buurtstichtingen samen de mogelijkheid wilden onderzoeken om een bestaande gemeentelijke dierenparkje in Hoensbroek om te vormen tot een volwaardige kinderboerderij. Al snel bleek dat de behoefte meer was om de kaders te schetsen en inzicht te krijgen in het vormgeven van het proces om te komen tot de herontwikkeling van de dierenweide in Hoensbroek. Dit Wetenschapswinkelproject is erop gericht, inzicht te bieden in de veranderende relaties, posities, verantwoordelijkheden en activiteiten van gemeente, buurtstichtingen en bewoners. Het doel van dit project is deze partijen te verbinden en hen te ondersteunen bij het ontwikkelen en uitvoeren van een gezamenlijk plan voor de inrichting en het beheer van de dierenweide in Hoensbroek. Dit gezamenlijke plan moet leiden tot de omvorming van de huidige dierenweide naar een groene ontmoetingsplek die de sociale cohesie tussen de bewoners in Hoensbroek bevordert.

De hoofdvraag van het project luidt daarom:

Hoe kunnen de buurtstichtingen in Hoensbroek een participatieproces opzetten en buurtbewoners betrekken bij de herontwikkeling van de dierenweide tot een groene ontmoetingsplek om de sociale cohesie te bevorderen?

Om de onderzoeksvraag te beantwoorden zijn verschillende deelvragen geformuleerd:

- Hoe wordt de leefomgeving ervaren door bewoners in Hoensbroek?
- Wat vinden bewoners van het huidige dierenpark?
- Wat zijn de wensen, ideeën van de bewoners in Hoensbroek over en voor de herontwikkeling van de dierenweide?
- Wat zijn belangrijke aandachtspunten in het vormgeven van een participatief proces, gedragen door bewoners in Hoensbroek voor de herontwikkeling van de dierenweide?

1.8 Leeswijzer

Dit project gaat over het vormgeven van een participatieproces - een proces waarin de bewoners in Hoensbroek en andere lokale actoren (actief) deelnemen aan de voorbereiding, bepaling, uitvoeren en/of evaluatie van plannen. Dit verslag is ten eerste geschreven voor de vier buurtstichtingen in Hoensbroek, om hen inzicht te geven in hun eigen proces en handvatten aan te reiken om dit proces verder vorm te geven voor dit initiatief en voor toekomstige initiatieven. Daarnaast is dit rapport geschreven voor andere burgerinitiatieven in Nederland, ter naslagwerk voor hun eigen proces. Dit rapport is natuurlijk ook interessant om te lezen voor gemeenten om inzicht te krijgen in burgerinitiatieven om zo hun eigen positie en verantwoordelijkheden te kunnen bepalen en vorm te geven.

In hoofdstuk 2 beschrijven we een aantal projectelementen om dit project te kaderen. De componenten zijn: Zelforganisatie, participatie en gemeenschapszin. In het volgende hoofdstuk, hoofdstuk 3, beschrijven we de verkennende procesmatige aanpak als keuze voor dit project. Dit

project bestaat uit twee projectstadia. In hoofdstuk 4 beschrijven we het eerste projectstadium bestaande uit een buurtonderzoek naar het huidige gebruik van de dierenweide en een inventarisatie naar de wensen van de bewoners voor de toekomstige groene ontmoetingsplek in Hoensbroek. In dit stadium van het project is er tevens een stappenplan ontwikkeld voor het opzetten van een participatieproces. In het tweede projectstadium is dit stappenplan gebruikt om het participatieproces te ondersteunen. Een beschrijving van dit proces is te lezen in hoofdstuk 5. In hoofdstuk 6 staan de conclusies en in hoofdstuk 7 staan de aanbevelingen beschreven.

2 Projectelementen

De componenten in dit hoofdstuk helpen het project te kaderen. Ten eerste zullen we een toelichting geven op het concept zelforganisatie met daarin een onderverdeling in burgerinitiatief en burgerparticipatie projecten. Daarna beschrijven we het concept gemeenschapszin, omdat het bevorderen van gemeenschapszin (sociale cohesie) de belangrijkste doelstelling is van de buurtstichtingen.

2.1 Zelforganisatie en participatie

Met zelforganisatie bedoelen we initiatieven waarbij particulieren zich organiseren rondom een gedeeld probleem, belang of ideaal en samenwerken om kansen optimaal te kunnen benutten (Floor *et al.*, 2006). Dit is natuurlijk niet iets nieuws, want mensen hebben zich altijd al georganiseerd rondom een gedeeld belang of een bepaald thema zonder dat, dat onmiddellijk onderdeel uitmaakte van bestaande instituties. Maar door onze verzorgingsstaat is de verantwoordelijkheid voor het inrichten van de samenleving grotendeels bij de overheid terechtgekomen. In de huidige ontwikkelingen, met een terugtrekkende overheid, ontstaat er meer ruimte voor initiatieven omdat er simpelweg meer ruimte ontstaat. Daarnaast zien we ook dat bewoners zelf meer ruimte nemen, omdat ze ontevreden zijn over het optreden van de overheid. Omdat bewoners meer initiatief nemen en actief invloed uitoefenen zijn burgers daarmee een belangrijke actor in het maatschappelijke krachtenveld (Floor *et al.*, 2006). In de theorie wordt een onderscheid gemaakt tussen burgerinitiatieven en burgerparticipatie processen. En de werkelijkheid is het soms lastig om een onderscheid te maken. Maar ter achtergrond kennis behandelen we hier de verschillen tussen deze twee concepten. In beide gevallen gaat het om betrokkenheid van burgers bij de inrichting van de meestal directe (leef)omgeving. Een burgerinitiatief verschilt van burgerparticipatie in dat de eerste meer drijft op zelforganisatie en de initiatiefnemer zijn de burgers en niet de overheid of een grote landschapsorganisatie, zoals bij burgerparticipatie het geval is. In tegenstelling tot een burgerinitiatief, dat uit een groep of een enkeling met een groot gevoel voor ondernemerschap bestaat, speelt burgerparticipatie zich af binnen geïnstitutionaliseerde kaders als die van de overheid of grote landelijke organisaties (Salverda, 2008). In beide gevallen kan de mate van betrokkenheid van burgers daarin variëren. De mate van betrokkenheid verschilt per persoon en hangt samen met de persoonlijke reden of oorzaak voor de betrokkenheid. Deze persoonlijke reden of oorzaak wordt gevormd door de werkelijkheidsbeleving van die persoon en zijn of haar normen en waarden. In onze samenleving kunnen we tal van burgerinitiatieven en burgerparticipatie processen onderscheiden en zijn er evenzoveel organisatievormen te herkennen. Net zoals de overheid zelf maken ook deze initiatieven gebruik van strategieën (een werkwijze waarin doelen en middelen aan elkaar verbonden worden). Ze zijn uit op het realiseren van iets, op het beïnvloeden van hun omgeving en om hun plan te implementeren. Ze gaan dus in communicatie over en weer met hun omgeving, en door gebeurtenissen of veranderingen kan het plan worden bijgesteld (Salverda, 2008).

In dit project is er literatuuronderzoek gedaan naar het vormgeven van participatieprocessen en daarvoor is de volgende definitie gebruikt voor participatie:

Het (actief) deelnemen van bewoners en andere lokale actoren aan de voorbereiding, bepaling, uitvoering en/of evaluatie van plannen in hun omgeving.

Deze definitie is gebaseerd op de werken van Pröpper & Steenbeek (2001), Pröpper *et al.* (2006) en Van Marissing (2008) en geeft een duidelijk beeld van de kernwaarde van participatie. Een belangrijk kenmerk van participatie is namelijk dat het een leerproces is voor zowel de organisator als de deelnemer. Het is een proces dat niet alleen uit de theorie geleerd kan worden, maar juist de belangrijkste lessen in de praktijk worden geleerd (Liebrand *et al.*, 2012). Het gebruik van een participatieproces bij de ontwikkeling van een gebied kan helpen het identiteitsgevoel en de binding tussen de deelnemers te verhogen. Op deze manier is het dus mogelijk de sociale cohesie in een buurt

te verhogen door het adequaat inzetten van een participatieproces (Van Dam *et al.*, 2008; Van Marissing, 2008).

2.2 Gemeenschapszin

De vier buurtstichtingen hebben als doel gemeenschapszin, ook wel sociale cohesie in de vier buurten te versterken. De wetenschappers Kearns en Forrest leggen het begrip sociale cohesie uit aan de hand van vijf dimensies (Kearns & Forrest, 2000). Deze dimensies zijn:

- Normen en waarden;
- Sociale controle;
- Solidariteit;
- Sociale interactie;
- Buurtbinding

Wanneer deze vijf dimensies allemaal aanwezig zijn, kan gezegd worden dat de sociale cohesie in de buurt sterk is. Sociale cohesie wordt ook wel omschreven als '*het cement van de samenleving*' (Komter, 2000). In Hoensbroek is de samenhang van de bevolking afgenomen met het sluiten van de mijnen - het afbrokkelen van de mijnengemeenschap - en de ontkerkelijking, die bijna tegelijkertijd begon. Interesse vanuit de individuele bewoners tot meer contact is tegenwoordig minder hoog dan voorheen. Dit komt omdat bewoners zich steeds minder met de buurt verbonden voelen. Vergrijzing zorgt voor meer sterfgevallen onder de oorspronkelijke bewoners en verhuizingen naar beter passende huisvesting (Van Marissing, 2008). Dit betreft vaak bewoners met een lange geschiedenis van wonen in hun buurt. Een andere reden voor de lage betrokkenheid met de buurt is de komst van nieuwe huishoudens zoals jongeren en allochtonen. Deze nieuwe bewoners hebben vaak minder binding met hun buurt vanwege de activiteiten die zij vaak buiten hun buurt uitvoeren (Van Beckhoven & Van Kempen, 2003) en vanwege het idee dat ze het vestigen vaak zien als een tijdelijke optie tot het moment dat ze een betere woning hebben gevonden. De nieuwe bewoners zien in deze gevallen weinig nut tot het bevorderen van de sociale cohesie in de buurt, wat weer invloed heeft op de gevestigde bewoners die hierdoor meer op elkaar aangewezen zijn (Van Marissing, 2008).

3 Werkwijze

3.1 Benadering

De Wetenschapswinkel Wageningen UR heeft gekozen voor een verkennende procesmatige aanpak. Er is voor deze aanpak gekozen, omdat tijdens de projectverkenning duidelijk werd dat het vormgeven van een participatieproces door en voor bewoners de grootste uitdaging is voor de aanvragende organisaties. Daarnaast kende dit proces nog veel onzekerheden. De betrokken partijen waren opzoek naar een geheel nieuwe manier om de dierenweide te beheren en daarmee waren er veel onduidelijkheden. Het proces stond dus niet van tevoren vast en tijdens het project is er met de betrokken partijen voortdurend overleg geweest om het project vorm te geven. Voor het project is een begeleidingscommissie samengesteld, bestaande uit een vertegenwoordiger van de opdrachtgevers, een onderzoeker van Wageningen University, de gebiedsregisseur, een professional uit de zorgsector en de projectleiders. Deze commissie is vier keer bij elkaar gekomen tijdens het project, om op afstand mee te denken en advies te geven. Daarnaast was de rol van deze commissie om ervoor te zorgen dat de vraag van de opdrachtgever, in dit geval de buurtstichtingen, centraal bleef staan in het project.

3.2 Methodebeschrijving

Het project is onder te verdelen in twee projectstadia. Er volgt nu een korte beschrijving van beide stadia.

3.2.1 Projectstadium 1

In het eerste projectstadium is door studenten van Wageningen University, in het kader van het vak Academic Consultancy Training (ACT), een onderzoek uitgevoerd naar het huidige gebruik van de dierenweide. Er is een inventarisatie uitgevoerd naar de wensen van de bewoners voor de toekomstige ontmoetingsplek in Hoensbroek. In dit stadium is er onderzoek gedaan naar:

1. Hoe de leefomgeving wordt ervaren door bewoners in Hoensbroek.
2. Het huidige gebruik van de dierenweide en de wensen en ideeën over en voor de herontwikkeling van de dierenweide.
3. En is er een literatuuronderzoek gedaan naar het vorm geven van participatieprocessen.

Literatuurstudie, interviews, vragenlijsten en observaties zijn gebruikt bij het onderzoeken van de eerste twee punten. In totaal zijn er 51 enquêtes afgenomen, verspreid over twee dagen, op 3 verschillende locaties. Van deze respondenten waren 45 woonachtig in Hoensbroek en 6 mensen kwamen van buitenaf. De contactmomenten voor enquêtes zijn door de studenten ook gebruikt om de mensen te informeren en om ze te enthousiasmeren voor deelname, op wat voor manier dan ook, bij de ontwikkeling van de dierenweide. De resultaten van de literatuurstudie zijn gedeeld met de betrokken buurtstichtingen en er is door de studenten een plan van aanpak gemaakt waarin de stappen om te komen tot een participatieproces nauwkeurig zijn beschreven. In een laatste bijeenkomst heeft de groep studenten met een workshop een manier laten zien hoe te starten met het participatieproces. Alle deelnemers leken geïnspireerd geraakt en tijdens deze workshop zijn de eerste ideeën en mogelijkheden voor de groene ontmoetingsplek geboren.

3.2.2 Projectstadium 2

In het tweede stadium van het project is ervoor gekozen om het participatieproces van start te laten gaan en het actief te volgen en te monitoren waarbij het projectbudget de beperkende factor was. Een student van Wageningen University, die ook betrokken was in het eerste projectstadium was bereid om dit project als haar stage opdracht te kiezen. Als vervolg op het ACT project

(sept/okt 2012) heeft de stagiaire de vier buurtstichtingen in Hoensbroek ondersteund bij het opzetten en uitvoeren van het participatieve proces. Haar opdracht was gebaseerd op het Plan van Aanpak; Naar een groene ontmoetingsplek in Hoensbroek, van de Wetenschapswinkel Wageningen UR (feb 2013) en deze is als volgt geformuleerd:

- a. Het (waar nodig) monitoren en begeleiden van de vergaderingen over het project "Een groene ontmoetingsplek":
 - Verslaglegging naar Wetenschapswinkel van verschillende vergaderingen en evenementen rondom dit project en aangeven wanneer er hulp nodig is
 - Presenteren van feedback op het participatie proces tot dan toe tijdens eerste reflectiemeeting van de werkgroep (waarschijnlijk half juli)
- b. Het maken van een stakeholder analyse van de betrokken partijen en deze presenteren aan de werkgroep:
 - Wat zijn de bestaande doelgroepen in Hoensbroek?
 - Wat zijn de relevante doelgroepen om mee samen te werken om de dierenweide te ontwikkelen tot een groene ontmoetingsplek? (Relevant: de doelgroepen die enthousiast zijn en urgentie voelen om deze plek te ontwikkelen)
 - Wat zijn de verschillende belangen van deze doelgroepen met betrekking tot de dierenweide en de toekomstige groene ontmoetingsplek?
 - Welke partijen zouden de ontwikkelingen kunnen tegenwerken? (blockade-macht, productie-macht)
 - Welke andere ontwikkelingen spelen er in de buurt waarmee rekening gehouden dient te worden?
- c. Meehelpen met het organiseren van eerste evenement (2e Pinksterdag) om buurtbewoners betrokken te krijgen bij dit project. Zoeken naar en beschrijven van mogelijke 'laag hangend fruit' activiteiten om bewoners te informeren en betrokken te houden bij het proces.

Onderdeel b is niet uitgevoerd, door het dynamische karakter van het participatieproces en de daarbij behorende onvoorziene wendingen en gebeurtenissen. De stagiaire is van april 2013 tot en met augustus 2013 betrokken geweest bij het proces. In de volgende twee hoofdstukken zijn de bevindingen te lezen.

4 Projectstadium 1

In dit hoofdstuk lees je de bevindingen van het onderzoek uitgevoerd door studenten van Wageningen University over:

- Hoe de leefomgeving wordt ervaren door bewoners in Hoensbroek;
- Het huidige gebruik van de dierenweide;
- De wensen en ideeën over en voor de herontwikkeling van de dierenweide.

Tevens vind je in dit hoofdstuk een plan van aanpak om een participatieproces vorm te geven. Deze kan gebruikt worden door buurtstichtingen die een participatieproces willen gebruiken om een project te ontwikkelen of een initiatief vorm te geven.

4.1 Analyses

In dit stadium is er een enquête uitgevoerd om antwoorden te geven op de volgende deelvragen:

- De ervaringen van de sociale leefomgeving door de bewoners;
- Het huidige gebruik van de weide door de bewoners van Hoensbroek en de ideeën en wensen van bewoners voor de herontwikkeling van de dierenweide;
- De houding bepalen van de bewoners tegenover participatie.

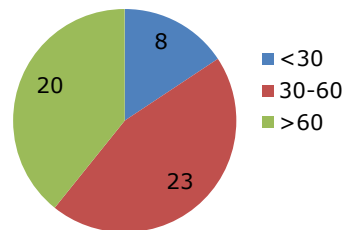
Eerst zullen algemene kenmerken van de respondenten worden beschreven, waarna de resultaten over de sociale leefomgeving zullen worden behandeld.

In totaal zijn er 51 enquêtes afgenomen, verspreid over twee dagen, op 3 verschillende locaties:

- De dierenweide (26 enquêtes);
- Het centrum (19 enquêtes);
- Huizen rondom de dierenweide (6 enquêtes).

De non-respons werd geschat op 14 en was alleen aanwezig in het centrum. Het is dan ook waarschijnlijk dat deze non-respons veroorzaakt werd door de locatie. Deze was vlakbij een supermarkt, waardoor het waarschijnlijk is dat veel van deze non-respondenten druk waren met het doen van boodschappen. Van de respondenten die aan de enquête mee werkten, waren er 45 woonachtig in Hoensbroek en 6 mensen kwamen van buiten Hoensbroek. De ratio man:vrouw was redelijk gelijk verdeeld, namelijk 24:27. De meeste respondenten (23) waren tussen de 30 en 60 jaar oud, daarnaast waren er 20 respondenten ouder dan 60 jaar en 8 respondenten jonger dan 30 (Figuur 4). Uit analyse van de straatnamen van de respondenten bleek dat er een redelijk goede verdeling van respondenten over de vier wijken van Hoensbroek.

Leeftijdsklasse respondenten

Figuur 4. Overzicht van leeftijdsklasse van respondenten. Er zijn 3 leeftijdsklassen gebruikt: jonger dan 30 jaar (<30), tussen de 30 en 60 jaar (30-60) en ouder dan 60 jaar (>60). Getallen in figuur geven aantal respondenten per categorie aan.

4.2 Analyse van de maatschappelijke behoeften

De studenten hebben de resultaten van de enquêtes en interviews met bewoners, mensen van de buurtstichtingen en de gemeente geanalyseerd. Uit de gegevens is naar voren gekomen dat er een aantal problemen zijn in Hoensbroek.

Zo is het gevoel van trots zijn op je woonomgeving met de teloorgang van de mijnen sterk verminderd. Buurtbewoners benoemen dat de onderlinge contacten tussen buurtbewoners zijn afgenomen. Zij geven aan dat daarbij ook krimp waarschijnlijk een rol speelt. Inwoners van Hoensbroek blijken gemiddeld negatiever te denken over de sociale cohesie in hun buurt dan bewoners van andere middelgrote steden, vooral in Centrum-De Dem. Hoewel de bewoners in de buurtmonitor 2013 laten zien dat die ten opzichte van 2011 in positieve zin is gestegen. In Nieuw-Lotbroek is men niet tevreden over de sociale samenhang en voelt men zich weinig verantwoordelijk voor de leefbaarheid van de wijk (Van der Land & Van den Bos, 2005). Onder bewoners heerst het gevoel dat er minder sociale samenhang in de wijken is dan vroeger. De openbare ruimte nodigt niet uit om andere bewoners te ontmoeten, mede doordat praktische voorzieningen zoals het postkantoor zijn verdwenen (Van der Land & Van den Bos, 2005). 40% Van de inwoners van Hoensbroek woont alleen, waaronder veel ouderen (Gemeente Heerlen, 2012b). Eenzaamheid onder ouderen komt voor, maar er worden veel activiteiten georganiseerd voor deze doelgroep, onder andere door buurthuizen. Voor jongeren is er minder te doen in Hoensbroek. Voor jongeren vanaf 12 jaar zijn er weinig toegankelijke buitenplekken om te spelen en voor (hang)jongeren zijn er ook weinig mogelijkheden om hun gang te kunnen gaan. Een gezamenlijk probleem in Hoensbroek is de mate van overlast en criminaliteit, die de bewoners als hoog ervaren (Gemeente Heerlen, 2012b, Land en Bos, 2005). Het gevoel van onveiligheid wordt hierdoor verhoogd dat wordt zichtbaar in de buurtmonitor 2013 die laat, op dit punt dan ook, een lichte stijging zien.

4.3 Analyse huidig gebruik van de Dierenweide

In deze paragraaf zal worden ingegaan op de band van de bewoners met de dierenweide en op de ideeën en wensen van de bewoners en de bereidheid tot deelname aan een participatieproces. Uit de resultaten van de enquête blijkt dat de respondenten regelmatig gebruik maken van de dierenweide, waarbij de activiteiten zich vooral richten op het bekijken en voeren van de dieren en daarnaast om hun hond uit te laten. De dierenweide wordt nu niet vaak gebruikt als ontmoetingsplek. Uit de enquête bleek ook dat de rust, natuur en sfeer van de dierenweide positief worden gewaardeerd.

De dierenweide wordt vooral gezien als een hangplek voor ouderen en een plaats waar men met (klein) kinderen dieren voert. De dierenweide wordt gezien als één van de weinige plekken die echt van de bewoners van Hoensbroek zelf is en wordt daarom gekoesterd.

Deze resultaten geven aan dat de huidige functie van de dierenweide een plek is voor het zien van de dieren, activiteiten met de familie en het vinden van rust. Al met al kan worden geconcludeerd dat de dierenweide over het algemeen goed bezocht wordt, dat de bewoners open staan voor verandering om meer bezoekers te trekken, maar dat zeker niet noodzakelijk achten. Van de 51 respondenten hebben er 23 de vraag of er verbeterpunten zijn negatief beantwoord. Bewoners en betrokken partijen hebben veel ideeën aangedragen en tips voor de herinrichting van de dierenweide. Scholen geven aan dat als er een groter aanbod aan activiteiten mogelijk is in de dierenweide zij zeker meer gebruik zullen maken van de dierenweide. Vereniging voor Natuur- en Milieueducatie (IVN) dat er in educatieve zin ook veel mogelijk is. Verschillende andere partijen die benaderd zijn zoals Radar en Pius, zouden graag zien dat in de toekomst de dierenweide een plek wordt om elkaar te ontmoeten. Deze partijen gaven ook aan dat het strategisch een goede stap zou zijn om een betere verbinding tussen de dierenweide en het kasteel Hoensbroek te creëren.

Samenvattend kan gezegd worden dat de respondenten de weide met een hoog cijfer beoordelen en dat ze de uitstraling van de dierenweide mooi en netjes vinden. Ondanks dat dit allemaal goede indicatoren zijn voor een sterke waardering van de bewoners van de weide, zijn de spontane reacties misschien wel de beste indicator. Meerdere respondenten gaven aan dat de weide absoluut niet mocht verdwijnen, wat wijst op een hoge waardering voor de dierenweide. Ongeveer de helft van de respondenten heeft ideeën aangedragen voor veranderingen. Het huidige gebruik van de weide lijkt zich vooral op recreatieve activiteiten te concentreren. Er kan gezegd worden dat de respondenten de weide regelmatig bezoeken en de dierenweide als een prettige plek ervaren.

4.4 Stappenplan Participatieproces

In deze paragraaf wordt het plan van aanpak beschreven voor het opzetten van een participatieproces ontwikkeld door de studenten van Wageningen University. Dit plan van aanpak is geschreven voor de buurtstichtingen om huidige en toekomstige participatieprocessen vorm te geven.

4.4.1 Een dynamisch proces

Omdat participatieprocessen op de lokale situatie toegespitst moeten worden en geen enkele situatie hetzelfde is, is het belangrijk om te starten met het besef dat elk participatieproces uniek is. We kunnen wel verschillende fases onderscheiden in een participatieproces. Maar aangezien het participatieproces een uniek en dynamisch leerproces is, is het belangrijk om deze fasen te gebruiken als een flexibele handleiding en niet als vaststaande regels. De volgorde van deze fasen zijn dus niet altijd hetzelfde, maar afhankelijk van de situatie. Meestal wordt er begonnen met fase 0, om van daaruit het proces verder in te vullen. De verschillende fasen zijn:

0. Gemeenschappelijk doel
1. Voorbereiding
2. Uitnodiging & enthousiasmeren
3. Bijeenkomst 1: Introductie
4. Opstellen alternatieven
5. Bijeenkomst 2: Kiezen & concretisering alternatief plan
6. Opstellen alternatief tot plan
7. Bijeenkomst 3 (optioneel): Bespreking uiteindelijke plan
8. Uitvoer plan
9. Afsluiting & Evaluatie

4.4.2 De verschillende fasen uitgelegd

Per fase wordt het doel van de fase en de betrokken partijen aangegeven. Dit wordt gedaan om een overzicht te verkrijgen over wat er gedaan moet worden en door wie.

Fase 0 Gemeenschappelijk doel

De keuze is afhankelijk van het doel dat men wil bereiken. Participatie kan ten behoeve van twee verschillende doelen gebruikt worden, namelijk inhoud en proces. In het geval van inhoud wordt het proces gebruikt om tot een fysiek einddoel te komen, bijvoorbeeld het ontwikkelen van een groene ontmoetingsplek. Staat het proces centraal dan is het einddoel ondergeschikt aan de sociale doelen die tijdens het project bereikt kunnen worden.

Het is belangrijk om een gemeenschappelijk doel op te stellen dat alle betrokkenen aanspreekt. Omdat de deelnemers in het proces veranderen is het belangrijk om de doelstellingen regelmatig te herhalen of zichtbaar te maken op een centrale/toegankelijke plek.

Fase 1 Voorbereiding

In deze fase zijn vier punten van belang:

1. Het vaststellen van de mate van participatie
2. Het belang van diversiteit
3. Hoe je deelnemers te betrekken
4. En de groepsgrootte

Ten eerste is het van belang om de mate van participatie vast te stellen. Hiervoor kan de participatieladder, zie Figuur 5, gebaseerd op de ladders van Pretty (1995), Edelenbos & Monnikhof (2001) en Pröpper & Steenbeek (2001) gebruikt worden. Omdat de buurtstichtingen hadden

Figuur 5. Participatieladder.

aangegeven aan het begin van dit project voornamelijk interesse te hebben in het vormgeven van een participatieproces op de hoogste trede van de participatieladder is dit plan van aanpak ontworpen voor deze trede.

Bij het uitnodigen van deelnemers is het belangrijk dat er zoveel mogelijk verschillende deelnemers uitgenodigd worden. Dit zorgt ervoor dat zoveel mogelijk verschillende belangen vertegenwoordigd zijn. Hierbij kun je denken aan verschillende achtergronden, maar ook aan verschillende leeftijden (Pröpper *et al.*, 2006, Van Marissing, 2008). Mensen moeten echter altijd vrij zijn in hun keuze om deel te nemen. Het proces is namelijk niet gebaat bij dwarsliggers (Van der Arend & Behagel, 2011). Sterker nog, een goed proces moet vaak worden gedragen door de mensen met de juiste persoonlijkheid en talenten. Hieronder vallen mensen die met hun enthousiasme en gedrevenheid de andere deelnemers kunnen activeren als zaken dreigen vast te lopen (Liebrand *et al.*, 2012). Bij het uitkiezen van deelnemers is het echter wel belangrijk om alle partijen te betrekken, ook diegenen waarmee een minder goede verstandshouding bestaat. Hiervoor kunnen eventueel bemiddelaars gebruikt worden om de verschillen te overbruggen. Door deze partijen de kans te geven mee te participeren kan de dialoog op gang worden gebracht. Ook zorgt het ervoor dat de partijen zich niet buitengesloten voelen, wat helpt bij het verminderen van de tegenstand tijdens de planvorming (Pröpper & Steenbeek, 2001).

Deelnemers hebben vijf factoren nodig om te kunnen deelnemen aan een participatieproces. Deze factoren zijn door middel van het CLEAR framework in kaart gebracht (Lowndes *et al.*, 2006, CLEAR tool, 2008):

- Can do: Mensen participeren als ze de middelen en kennis hebben.
- Like to: Mensen participeren als ze zich betrokken voelen.
- Enabled to: Mensen participeren als ze de mogelijkheid krijgen.
- Asked to: Mensen participeren als ze direct gevraagd worden om hun mening.
- Responded to: Mensen participeren als ze zien dat hun mening meegenomen wordt.

Om deelnemers te kunnen betrekken moet de organisator ervoor zorgen dat deze factoren aanwezig zijn. Als er onduidelijkheden bestaan wanneer er wordt voldaan aan de vijf redenen van CLEAR framework kunnen er enquêtes of interviews worden gehouden (Lowndes *et al.*, 2006, CLEAR tool, 2008).

Daarnaast is de groepsgrootte een belangrijke factor. De groepsgrootte is afhankelijk van het doel van het proces en de hoeveelheid geïnteresseerde mensen. Een grote groep is handig als er ideeën aangedragen moeten worden en voor het creëren van draagvlak, maar is wel onoverzichtelijk. Bij een kleine groep kunnen er gemakkelijker diepgaande discussies gehouden worden, maar blijft het een relatief gesloten proces (Pröpper & Steenbeek, 2001, Edelenbos & Klijn, 2005). In het geval van een structureel proces kan een kleine groep voldoende zijn aangezien de groepen variëren per probleem. Hierdoor wordt er bij een nieuw probleem een nieuwe groep gevormd, waardoor er uiteindelijk een grote groep inwoners deelneemt aan het participatieproces, zij het voor verschillende problemen (Van Marissing, 2008).

Fase 2 Uitnodiging & enthousiasmeren

Als aan de voorbereidingen voldaan is, kunnen deelnemers worden geworven. Vuistregels bij het betrekken van buurtbewoners zijn: breng het breed, persoonlijk en enthousiast. Benut de contactmomenten om alvast te peilen wat de wensen en talenten van eventueel betrokken kunnen zijn. Mogelijke manieren zijn:

- Houden van enquêtes en/of interviews met bewoners en betrokken partijen.
- Persoonlijke bekendmaking.
- Bekendmakingen in openbare ruimtes en bladen.
- Bekendmaking via social-media

Fase 3 Bijeenkomst 1: Introductie

Tijdens de eerste bijeenkomst komen verschillende partijen bij elkaar met tot doel helder krijgen van onderlinge ideeën. Daarnaast fungeert deze bijeenkomst voor het opzetten van een dialoog en het nog beter in kaart brengen van de wensen van de bewoners. Alle ideeën die

worden ingebracht zijn welkom, ook al lijken ze onuitvoerbaar en iedereen mag zijn wensen en ideeën kenbaar maken.

Hieronder een aantal onderwerpen voor deze eerste bijeenkomst:

- Introductie van het proces.
- Introductie van de deelnemers en betrokken partijen.
- Uitwisselen van ideeën.
- Werkwijze voor de toekomst.
- Wat gebeurt er verder met de ideeën en wanneer vindt de volgende bijeenkomst plaats?
- Evaluatie van de bijeenkomst.
- Afsluiting.

Fase 4 Opstellen alternatieven

Nadat de eerste bijeenkomst is geweest, moet er aan de hand van de verschillende ideeën van de deelnemers een aantal scenario's worden uitgewerkt. Dit kan in een gezamenlijke bijeenkomst maar ook met een gekozen focus groep.

Fase 5 Bijeenkomst 2: Kiezen & concretisering alternatief plan

De scenario's worden gepresenteerd aan de volledige groep deelnemers die gezamenlijk een keuze maken op basis van consensus of op basis van de meeste stemmen.

Fase 6 Uitwerken scenario tot plan

Het gekozen plan moet in een focusgroep worden uitgewerkt om te voldoen aan de wettelijke regels. In het geval van een ingrijpend plan moeten de plannen door de benodigde lokale instanties worden goedgekeurd en eventueel aangepast worden om ze wettelijk geldig te maken. De plannen worden getoetst op relaties met al bestaande plannen in de directe omgeving.

Fase 7: Bijeenkomst 3 (optioneel): Bespreking uiteindelijk plan

Mochten er grote wijzigingen moeten worden gemaakt in het plan dan is terugkoppeling aan de deelnemers noodzakelijk, zodat het waarom van de aanpassingen bij iedereen bekend en duidelijk zijn. Dit kan schriftelijk of in een bijeenkomst gedaan worden.

Fase 8 De uitvoering

Om de sociale cohesie, het gevoel van eigenheid en de trots op het project te verhogen kan ervoor worden gekozen de uitvoering van het plan, daar waar mogelijk, met betrokken bewoners samen te doen. Hiervoor kunnen één of meerdere dagen worden ingepland. Iedereen kan hierbij helpen, of het nu schilderwerk is of zorgen voor de catering.

Fase 9 Afsluiting & evaluatie

Zodra het project beëindigd is, is een feestelijke afsluiting toepasselijk, bijvoorbeeld door middel van een gezamenlijke barbecue of gezellige bijeenkomst.

Om te leren van het proces is het belangrijk te evalueren hoe het proces verlopen is en wat er goed en slecht ging. Aan de hand hiervan kan het volgende participatieproces worden verbeterd. De evaluatie moet gaan over het proces en over het resultaat. Bij het kiezen van een evaluatiemethode moet er rekening gehouden worden met:

- Het doel van de evaluatie/wat wordt er geëvalueerd?
- De methode/vorm van evaluatie.
- Hoe de huidige situatie eruit ziet.
- Hoe deze beoordeeld moet worden.
- Hoe dit oordeel vertaald wordt naar conclusies.

De conclusies van de evaluatie kunnen worden meegenomen bij toekomstige projecten. De aspecten die bij het huidige project goed gingen kunnen worden herhaald en de aspecten die hier minder goed gingen kunnen worden vermeden of verbeterd.

4.4.3 Belangrijke vuistregels

In deze paragraaf worden een aantal belangrijke vuistregels beschreven wat betreft het omgaan met deelnemers. Deze regels zijn belangrijk om in gedachten te houden en te gebruiken tijdens het volledige proces.

Communicatie

1. Communiceer op het niveau van de deelnemers, zodat iedereen begrijpt waarover gesproken wordt.
2. Herhaal belangrijke dingen zoals doelen en afspraken, zodat deze onthouden worden.
3. Communiceer tijdens het proces met zowel deelnemers als niet-deelnemers om het verloop van het proces zichtbaar te maken en mensen op de hoogte te houden van de gemaakte vooruitgang.
4. Communiceer zoveel mogelijk persoonlijk met mensen. Hierdoor worden mensen meer betrokken, wat kan leiden tot actievere deelname.
5. Bij het informeren moet er op een zo breed mogelijk vlak gecommuniceerd worden. Gebruik communicatiemiddelen die de doelgroep aanspreken, zoals sociale media voor jongeren en lokalen krantjes voor ouderen.
6. Deelnemers moeten altijd vrij en zonder belemmeringen kunnen spreken.

Integriteit en betrouwbaarheid

1. Beloof alleen wat er waargemaakt kan worden.
2. Wees eerlijk bij het verschaffen van informatie.
3. Zorg ervoor dat de organisator betrouwbaar is.
4. Handel verzoeken en klachten snel en beleefd af.
5. Luister naar deelnemers en neem hen altijd serieus.
6. Laat in het resultaat zien dat de ideeën van deelnemers serieus genomen zijn. Dit kan door deze ideeën terug te laten komen in de plannen, of door aan te geven waarom dit niet gebeurd is. Hierdoor zijn ze in de toekomst eerder geneigd om weer mee te werken aan een participatieproces.

Flexibel leidinggeven

1. De organisator van het participatieproces heeft de leiding over het proces.
2. De belangrijkste functie van de leidinggevende is om ervoor te zorgen dat het doel in zicht blijft en behaald wordt.
3. Houd de leiding over de gesprekken en zorgen dat alle deelnemers de kans hebben om aan het woord te komen.
4. De meeste winst valt te behalen als er gebruik gemaakt wordt van de wensen en behoeften van de deelnemers.
5. Verantwoordelijkheid moet worden overgedragen aan de deelnemer.

Om het proces soepel te laten verlopen, kan er eventueel gekozen worden voor een begeleid proces, waarbij een professionele coach betrokken is. Deze coach is puur op het proces gericht en hoeft niet noodzakelijk inhoudelijke kennis te hebben. Het is echter wel belangrijk dat de coach begrijpt hoe de situatie in elkaar steekt en wat er onderling tussen de deelnemers en organisator speelt.

5 Projectstadium 2

Zoals al eerder geschreven, het stappenplan omschreven in het vorige hoofdstuk is een handleiding voor de buurtstichtingen om het participatieproces vorm te geven. Het enthousiasme om er mee aan de slag te gaan, na het eerste projectstadium, was aanwezig, maar de buurtstichtingen gaven aan ondersteuning nodig te hebben. Daarom is er voor gekozen om het proces verder te ondersteunen en is er een student van Wageningen University bereid gevonden om in de periode van 1 april tot en met 9 augustus 2013 stage te lopen in Zuid-Limburg bij de Gemeente Heerlen.

Figuur 6. Open dag 20 mei, 2013.

Er is ondersteuning geboden aan het participatieproces door de resultaten uit het eerste projectstadium te gebruiken. In een serie van 11 bijeenkomsten is gewerkt aan het in gang zetten van het participatieproces. Er is een werkgroep ontstaan met mensen die enthousiast waren en die de urgentie voelden om de dierenweide te vernieuwen tot een plek waar de diverse samenleving (jong en oud, arm en rijk, gezond en ziek, hoog en laag opgeleid) van Hoensbroek zich thuis kan voelen, trots op kan zijn en kan leren van de natuur. Deze werkgroep, Ridder Hoen Park bestaat uit afgevaardigden van de vier buurtstichtingen en bewoners uit Hoensbroek, een stadsboer, en een ondernemer.

5.1 Ridder Hoen Park

In het boek *Bewoners maken het Groen* van D. Stobelaar (2012), wordt benadrukt dat de interne organisatie het belangrijkste instrument is om eigen doelen te bereiken. Juist omdat de focus vaak naar buiten is gericht, op het bereiken van de doelstellingen, wordt het ontwikkelen en behouden van een sterke interne organisatie vaak vergeten. In dit boek wordt beschreven dat naast tijd besteden aan het ontwikkelen van formele organisatie structuren, zoals het beschrijven van een visie en doestellingen en de ontwikkeling van een formele structuur het belangrijk is om aandacht te schenken aan de cultuur van de organisatie ook wel informele organisatie genoemd. Hieronder vallen aspecten zoals, leiderschap, conflict, moraal, informele normen, sociale codes, percepties, risico nemend gedrag etc. Voor het zorgdragen voor de informele organisatie structuur is er een werkgroep opgericht - Ridder Hoen Park - en is er een dagelijks bestuur samengesteld met een voorzitter, secretaresse, penningmeester en PR(public relations)-coördinator. Het idee was om met *dropbox*, informatie te delen en te archiveren. Tevens is er een *facebook*-pagina ontwerpen om bewoners te informeren. Naast het dagelijks bestuur is er gesproken over het vormen van sub-werkgroepen, thematisch onderverdeeld rekening houdend met de persoonlijke talenten en kwaliteiten van de betrokkenen. Tevens was er de intentie om reflectiemeetings te organiseren om:

- Interne waarden voor de werksfeer te bespreken;
- Inzicht te ontwikkelen in de werkrelatie tussen werkgroep, buurtstichtingen en de gemeente;
- Gezamenlijk te onderzoeken of de georganiseerde activiteiten aansloten bij het hogere doel van het burgerinitiatief.

Er is eenmalig een reflectiemeeting georganiseerd. De deelnemers waren heel voorzichtig en terughoudend met inbreng tijdens deze meeting. In het werd duidelijk dat de leden van de werkgroep het proces niet belangrijk genoeg vonden om op te reflecteren en liever bezig waren met de herontwikkeling van de dierenweide. Wel was er veel animo voor het bespreken van interne waardes voor de werksfeer, zie Figuur 7 voor het resultaat van deze discussie.

Figuur 7. Interne organisatie waardes.

5.2 Activiteiten

In deze paragraaf lees je een korte samenvatting van de belangrijkste activiteiten die in de periode van 1 april tot en met 9 augustus 2013 hebben plaatsgevonden. Deze beschrijving geeft een illustratie van het proces.

Figuur 8. Maquette van de dierenweide.

5.2.1 De Lente-opening

Om bewoners te enthousiasmeren is er in overleg met de begeleidingscommissie besloten om een lente-opening te organiseren op 20 mei 2013. Voor de organisatie van deze dag is de werkgroep vier keer bij elkaar gekomen en is het doel van de te organiseren dag vastgelegd:

Mei 2013

*Bewoners betrekken en ze de mogelijkheid geven hun ideeën achter te laten.
Ook moest de dag zoveel mogelijk mensen bij elkaar brengen om vrijwilligers te werven.*

Voor de dag zijn verschillende standhouders uitgenodigd, onder andere een imker en de scouting. Er zijn in totaal meer dan 200 bezoekers geweest, waaronder een aantal wethouders en de burgemeester van Heerlen. Er is een maquette gemaakt (Figuur 8) van de dierenweide en bewoners hebben hun ideeën kunnen geven voor mogelijke veranderingen in het park. Uit de responses van de meer dan 200 bezoekers kunnen we concluderen dat bewoners van Hoensbroek een positieve waarde hechten aan de dierenweide en dat er veel interesse is voor het organiseren van dergelijke activiteiten die de gemeenschapszin bevorderen.

5.2.2 Evaluatie en Reflectie

Op 29 mei 2013 is de werkgroep bij elkaar gekomen om de open dag te evalueren. Tijdens de dag zijn er veel vrijwilligers actief geweest en heeft de werkgroep in een korte tijd veel weten te organiseren. Maar in het overleg met de werkgroep bleek ook dat er onderlinge frustraties waren ontstaan tijdens de dag door waarschijnlijk onheldere taakverdeling. Daarnaast bleek dat de doelstellingen voor het organiseren van de lente-opening niet voor iedereen duidelijk waren. Om te leren van de eerste activiteit georganiseerd door de werkgroep Ridder Hoen Park was er een schriftelijke evaluatie opgesteld en uitgedeeld onder de leden. Het bespreken van de evaluatie zorgde voor onrust in de werkgroep en dat had tot gevolg dat sommigen eraan dachten om te stoppen. De discussie die daarop volgde liet zien dat ieders inbreng werd gewaardeerd maar dat niet iedereen de ruimte voelde om inbreng te leveren en kritische vragen te stellen.

5.2.3 Bewonersbijeenkomst

Op 11 juni is een bewonersbijeenkomst georganiseerd in de Koffiepot, in Hoensbroek om de bewoners te informeren en mee te laten denken over de herontwikkeling van de dierenweide. In totaal waren er 25 bezoekers. In drie groepen hebben deze bezoekers ideeën uitgewisseld over wat ze willen en wat zij zien als mogelijke uitdagingen. De resultaten van deze bijeenkomst zijn te vinden in Bijlage 1.

Juni 2013

5.2.4 Concretiseren van het Plan

Met de resultaten van deze bewonersbijeenkomst is er een plan van aanpak geschreven door de werkgroep. Dit plan van aanpak kent de volgende doelstellingen:

- Het bevorderen van sociale cohesie;
- Het genereren van burgerkracht;
- Behoud van het park op de lange termijn.

Deze doelstellingen willen ze realiseren met behulp van de volgende drie kernwaarden:

1. Ontmoeten
2. Educatie
3. Ontspannen

In het plan wordt beschreven dat ze bredere paden willen aanleggen en bankjes willen plaatsen in een schuilhut gelegen aan een centrale plek. Daarnaast willen ze de uitstraling van het park verbeteren door middel van laanbomen, struiken en perkplanten. De werkgroep wil graag grote veranderingen te weeg brengen zoals het plaatsen van een gebouw voor het geven van trainingen en workshop en een vuurplaats aanleggen. Omdat de werkgroep grote

veranderingen ambiëert hebben ze meer informatie nodig van de gemeente en is er behoefte aan meer kennis.

5.2.5 Laatste fase projectstadium 2

In deze fase van het proces heeft de voorzitter van de werkgroep besloten om af te zien van verdere betrokkenheid en zijn voorzittersrol. Daarnaast liep de stage van de student af en is daarmee de Wetenschapswinkel Wageningen UR niet meer actief betrokken. De plannen zoals beschreven in het hierboven genoemde plan van aanpak zijn bij het schrijven van dit rapport nog niet tot uitvoering gebracht. Er wordt door werkgroepsleden naar financieringsbronnen elders gezocht zodat betrokkenen kunnen worden gefinancierd voor de bijdragen die geleverd worden aan dit proces en de ontwikkeling van de dierenweide naar een groene ontmoetingsplek.

Augustus 2013

5.3 Analyse

5.3.1 De werkgroep

Voor het uitvoeren van het participatieproces is de werkgroep, Ridder Hoen Park, opgericht bestaande uit leden van de vier buurtstichtingen, een stadsboer en een ondernemer en betrokken burgers. De mate van betrokkenheid verschilt per persoon en hangt samen met de persoonlijke reden of oorzaak voor de betrokkenheid. L. Floor en S. Irene (2006) spreken over verschillende drijfveren tot deelname en onderscheiden grofweg de volgende twee groepen:

- het verbeteren van de sociaaleconomische positie
- het behartigen van een maatschappelijk belang

Beide drijfveren zijn van toepassing voor de werkgroepsleden van Ridder Hoen Park; De leden willen graag dat de dierenweide behouden blijft, tegelijkertijd zijn een aantal leden betrokken bij het proces uit eigenbelang - om eigen sociaaleconomische positie te versterken.

In een periode van vijf maanden zijn 11 bijeenkomsten georganiseerd bestaande uit werkgroep vergaderingen, een lente-opening en een bewonersbijeenkomst. In deze bijeenkomsten zijn er veel ideeën verzameld en met deze ideeën zijn de doelstellingen voor herontwikkeling van de dierenweide geformuleerd. Deze zijn het bevorderen van sociale cohesie, het genereren van burgerkracht en behoud van het park op de lange termijn. Voor de te realiseren groene ontmoetingsplek zijn daarbij de volgende kernwaarden geformuleerd; ontmoeten, educatie en ontspanning.

De werkgroep heeft aandacht besteed aan zijn interne structuur door het benoemen van verschillende teamrollen. Daarnaast is er een *facebook*-pagina ontworpen als communicatie met de buitenwereld en er is nagedacht over een pakkende naam voor de werkgroep.

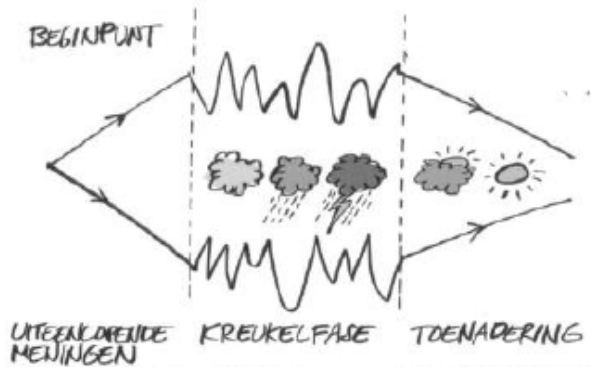
Naast deze drie belangrijke elementen is het voor het slagen van een initiatief van belang om een enthousiaste trekker te hebben die in staat is om een gezamenlijk denkproces te faciliteren, voldoende kennis en expertise heeft, het idee kan vertalen voor de buitenwereld, op de hoogte is van de gang van zaken binnen de overheid of subsidiewereld zodat plannen haalbaar en concreet worden geformuleerd (Floor, 2006). Deze opsomming laat zien dat het kunnen leiden van een initiatief om veel kennis, kunde en tijd vraagt. De leden van de werkgroep hebben hard gewerkt en inzet getoond en zijn zo ver gekomen dat er nu doorgedaan kan worden met de ontwerpfase.

5.3.2 Het proces

Het proces kende tijden van enthousiasme, hard werken en een hoge betrokkenheid van de vrijwilligers, maar de betrokkenen waren soms ook zoekende, regelmatig was er aanvullende kennis nodig. Bijvoorbeeld over het toekomstige streekplan/ bestemmingsplan van het gebied. De werkgroep uitte soms ongerustheid of hun plan wel zou aansluiten op deze toekomstige plannen. De groep heeft een kreukelfase gehad (zie Figuur 9), nadat zij de lente-opening samen geëvalueerd hadden. De evaluatie maakte duidelijk dat niet iedereen zich gehoord heeft gevoeld tijdens de

organisatie van de lente-opening en dat niet

iedereen op de hoogte was van de doelstellingen voor de dag en wat de verantwoordelijkheden waren van ieder op de dag zelf. Dit is in een volgende bijeenkomst uitgebreid besproken. Deze open communicatie waarbij het van belang is dat de deelnemers de moeite doen om zich en de belevingswereld van de ander te verplaatsen heeft er voor gezorgd dat de groep sterker is geworden en meer naar hetzelfde doel toewerkte. Dat dit gebeurd is, is logisch bij dit soort projecten en komt het project vaak ten goede als er wel de ruimte genomen wordt om open te communiceren met elkaar.

Figuur 9. De fasen in een groepsproces.

5.3.3 Belangrijke vuistregels van een participatieproces

Het is bekend dat bij een participatieproces het belangrijk is om wensen en ideeën van mensen te horen en serieus te nemen. En het werkt bevorderlijk als voor iedereen het doel helder is. Typerend voor het gehele participatieproces is dat er open en duidelijk moet worden gecommuniceerd over het doel. Wat we hebben geleerd is dat door verschillende factoren, zoals stress en miscommunicatie, de belangrijke vuistregels van een participatieproces soms onvoldoende nageleefd werden.

5.3.4 Relatie gemeente

Het zou voor de werkgroep nuttig zijn een projectplan te hebben met daarin mijlpalen die ervoor zorgen dat dit project in kleine, realistische stappen uitgevoerd kan worden. De werkgroep kent een redelijke relatie met de gemeente en heeft voornamelijk behoefte aan goedkeuring en toestemming en daarnaast kennis en kunde. Het initiatief streeft niet naar onafhankelijkheid en wil graag samenwerken met de gemeente. De gemeente ondersteunt het initiatief door de werkgroep aan te moedigen en het bieden van ondersteuning op het moment dat dit gevraagd wordt.

5.3.5 Voortgang

Het Wetenschapswinkel project heeft zijn werkzaamheden beëindigd eind 2013 maar de werkgroep Ridder Hoen Park is met de resultaten van het project verder gegaan. De werkgroep heeft een landschapsarchitect gevraagd om op basis van ideeën van buurtbewoners een tekening (zie Figuur 10) voor de herinrichting van het dierenpark te maken. In mei 2015 is deze tekening met de eigenaar van het park – de gemeente Heerlen – besproken. Op basis van deze tekening is in overleg met de gemeente Heerlen een fasering aangebracht in de realisatie.

In de eerste fase wordt een eerste deel van het park onder handen genomen: Hierbij zullen o.a. een vlindertuin, een moestuin, een geur tuin, een insectenhotel gerealiseerd worden. Bewonersparticipatie speelt hierbij een grote rol.

In de tweede fase zal de rol van de gemeente centraal staan met daar waar mogelijk inschakeling van buurtbewoners. Zo zullen in deze fase o.a. het gaashekwerk verwijderd worden, laag hekwerk geplaatst en aanplant Limburgse haag plaats vinden. En ook de aanleg van speeltoestel(len), het wijzigen van het aanbod van diersoorten, de aanplant van een boomgaard en de "doorkijk" naar het kasteel gerealiseerd worden.

De derde en laatste fase wordt gekenmerkt door o.a. het aanleggen van wandelpaden inclusief brug of duiker en de realisatie van een uitkijkpunt.

Figuur 10. Tekening Ridder Hoen Park.

6 Conclusie

De doelstelling van dit project was de buurtstichtingen ondersteunen bij het ontwikkelen en uitvoeren van een gezamenlijk plan voor de inrichting en het beheer van de dierenweide in Hoensbroek. Dit gezamenlijk plan moest en moet leiden tot de omvorming van de huidige dierenweide naar een groene ontmoetingsplek die de sociale cohesie tussen de bewoners van Hoensbroek bevordert. Uit de theorie blijkt dat het gebruik van een participatieproces bij de ontwikkeling van een gebied kan helpen het identiteitsgevoel en de binding tussen de deelnemers te verhogen. Het is op deze manier dus mogelijk om aansluitend op de doelstellingen van de buurtstichtingen in Hoensbroek de sociale cohesie te bevorderen met een adequaat participatieproces. In de praktijk blijkt een dergelijk participatieproces gepaard te gaan met veel geduld.

De hoofdvraag van dit project is hoe kunnen de buurtstichtingen in Hoensbroek een participatieproces opzetten om buurtbewoners te betrekken bij herontwikkeling van de dierenweide tot een groene ontmoetingsplek om de sociale cohesie te bevorderen. In dit project is gekozen voor een verkennende procesmatige aanpak. Er is een onderverdeling gemaakt in twee projectstadia.

In het eerste projectstadium is er onderzoek gedaan naar de huidige beleving van de leefomgeving en de dierenweide door bewoners, de wensen en ideeën over en voor de herontwikkeling van de dierenweide. Voor dit onderzoek is een literatuurstudie gedaan, en zijn er interviews, observaties en vragenlijsten gebruikt. En totaal zijn er 51 enquêtes afgenomen. Uit het onderzoek blijkt dat Hoensbroek een aantal sociale problemen kent, zoals het ontbreken van een gevoel van trots zijn op je leefomgeving. Bewoners benoemden ook dat het onderlinge contacten tussen buurtbewoners de afgelopen jaren is afgenomen. Tevens benoemden de bewoners dat ze een hoge mate van overlast en criminaliteit ervaren in hun directe leefomgeving, wat een onveilig gevoel kan geven. De bewoners maken regelmatig gebruik van de dierenweide, waarbij voornamelijk recreatieve activiteiten werden genoemd, zoals de hond uit laten, de dieren bekijken of voeren. Veel bewoners gaven ook aan dat ze naar de dierenweide kwamen voor de rust. De dierenweide wordt gezien als één van de weinige plekken die echt van de bewoners van Hoensbroek zelf is en wordt daarom gekoesterd. Op het moment wordt de dierenweide niet gebruikt als ontmoetingsplek. Bewoners gaven aan open te staan voor verandering en hebben ook een aantal ideeën geopperd, maar de bewoners lieten ook weten verandering niet echt nodig te achten. Instellingen zoals Radar en Pius zien de dierenweide in de toekomst graag als een groene ontmoetingsplek met een sterke verbinding met het Kasteel Hoensbroek. Naast het doen van een onderzoek onder de bewoners in Hoensbroek is er een literatuurstudie gedaan naar participatieprocessen. Deze studie heeft een handleiding opgeleverd met een aantal vuistregels en een beschrijving van de verschillende fasen in een participatieproces. Een beschrijving van deze vuistregels en de verschillende fasen in een participatieproces is te lezen in paragraaf 4.4.

De handleiding is in het tweede projectstadium gebruikt door de buurtstichtingen, met ondersteuning van de Wetenschapswinkel Wageningen UR, voor het opzetten van het participatieproces voor de herontwikkeling van de dierenweide. De herontwikkeling van de dierenweide wordt ondersteund door de gemeente.

In dit project hebben we gebruik gemaakt van de participatieladder. Hoe hoger op de participatieladder, des te groter de rol en de invloed van de burgers. Bij de start van het project hebben de buurtstichtingen de behoefte uitgesproken om dit proces vorm te geven op de hoogste trede van de ladder - zelf bedenken en meebeslissen. Dit is een vorm van zelforganisatie van burgers, gericht op de verbetering van de eigen levenssituatie.

Ter verduidelijking, in Hoensbroek is buurtgericht werken actief. Buurtgericht werken, betekent meer verantwoordelijkheid voor burgers. De mate van verantwoordelijkheid hangt af van hoeveel bevoegdheden er aan de burgers wordt overgedragen. Tijdens het proces is het onduidelijk gebleven wat de reden is van de gemeente om de burger te betrekken - Worden de burgers betrokken om informatie in te winnen of mogen de bewoners zelf gaan beslissen over de toekomst van de

dierenweide? In het laatste geval is het van belang dat de bewoners eigen zeggenschap krijgen over de uitvoering en het beheer van de dierenweide. De gebiedsregisseur, stadsdeel coördinator en opbouwwerker waren alle drie in meer of mindere mate betrokken bij het participatieproces opgestart en uitgevoerd door de werkgroep Ridder Hoen Park. Zij gaven ondersteuning door kennis te delen en het proces te begeleiden.

Uit het bewonersonderzoek kwam naar voren dat de huidige dierenweide niet als ontmoetingsplek werd gebruikt en dat bewoners wel openstaan voor veranderingen maar dit niet echt nodig achten. De dierenweide wordt gezien als één van de weinige plekken die echt van de bewoners van Hoensbroek zelf is en wordt daarom gekoesterd. Bezuinigingsmaatregelen zouden de dierenweide kunnen treffen maar tijdens het proces is het onduidelijk gebleven wat de toekomstplannen zijn van de gemeente voor de dierenweide. Het is voor de bewonersgroep onduidelijk wat er zal gebeuren als zij niet de verantwoordelijkheid nemen voor het beheer van de dierenweide. Het was voor de bewonersgroep ook niet duidelijk wat ze mochten doen, wanneer en hoe ze dat het beste konden aanpakken. Het opstellen van randvoorwaarden voor de betrokken partijen blijkt noodzakelijk voor een succesvol participatieproces. Het omgaan vanuit de gemeente met dit burgerinitiatief vraagt om een passende omgangsvorm tussen twee verschillende systemen (systeem gemeente en systeem burger initiatief).

Een belangrijk resultaat van dit project is dat de doelstellingen voor herontwikkeling duidelijk zijn geformuleerd door de betrokken burgers in het project. Deze zijn: het bevorderen van sociale cohesie, het genereren van burgerkracht en behoud van het park op de lange termijn. Deze doelstellingen willen ze realiseren met het realiseren van een groene ontmoetingsplek. De kernwaarden: Ontmoeten, Educatie en Ontspanning staan daarbij centraal. Aan het eind van dit project is er een projectplan ontwikkeld, maar er is nog niet begonnen met de uitvoering van deze plannen. De werkgroep heeft een landschapsarchitect gevraagd om op basis van ideeën van buurtbewoners een tekening voor de herinrichting van het dierenpark te maken. In mei 2015 is deze tekening met de eigenaar van het park – de gemeente Heerlen – besproken. Op basis van deze tekening is in overleg met de gemeente Heerlen een fasering aangebracht voor de realisatie.

7 Aanbevelingen

Ondanks dat Hoensbroek een lange geschiedenis heeft van actieve burgers, blijkt het lastig voor de bewoners om een burgerinitiatief vorm te geven. Wat we met ervaring uit dit project kunnen stellen is dat een burgerinitiatief veel meer vraagt van zijn omgeving. En dat het burgerinitiatief, in dit geval werkgroep Ridder Hoen Park, samen met de gemeente duidelijk moet vastleggen welke taken en verantwoordelijkheden waar zijn belegd, voor welke termijn en onder welke voorwaarden. Volgens de literatuur wordt de ontwikkeling en het succes van burgerinitiatieven beïnvloed door de competenties van de initiatiefnemer(s), de mogelijkheden die de omgeving biedt en de organisatie vorm. Met deze aspecten, in ons achterhoofd willen we graag de volgende drie aanbevelingen geven.

1. Stimuleer het gevoel van eigenaarschap van de dierenweide onder de bewoners door hen te belonen, complimenteren en te ondersteunen in het beheren en onderhouden van de groene ontmoetingsplek

Uit de resultaten van het bewonersonderzoek blijkt dat de dierenweide wordt gezien als een belangrijke plek voor de bewoners, maar de bewoners hebben niet een grote behoefte om gezamenlijk deze plek te veranderen tot een groene ontmoetingsplek. Bewoners zijn ook betrokken om er voor te zorgen dat de dierenweide blijft bestaan. Daarnaast willen ze wel graag meedenken over mogelijke verbeteringen. Uit dit project blijkt dat de bewonersgroep behoefte heeft aan stimulans bij het uitvoeren van de werkzaamheden. Omdat de bewoners de dierenweide momenteel niet ervaren als hun eigen plek waarvoor ze zelf verantwoordelijkheid kunnen hebben en kunnen nemen, zien we dat er nog maar weinig initiatief is om zelf actief de handen uit de mouwen te steken om de weide te onderhouden of te verbeteren, door bijvoorbeeld een simpele handeling als bloembollen poten. Blijkbaar is het nodig om de inwoners te stimuleren. Mogelijke stimulansen zijn belonen, complimenteren en ondersteunen. Concreet kan je hierbij denken aan het beschikbaar stellen van een groen-kar - een aanhanger met (hand)gereedschap, handschoenen, afzetborden en alle benodigheden voor het beheren van de openbare ruimte. Of geld beschikbaar stellen voor het organiseren van een buurtbarbecue om relaties met inwoners te onderhouden en uit te breiden (Irsel *et al.*, 2012).

2. Momenten van reflectie zijn belangrijk om leren gezamenlijk richting te geven

Het opzetten van een participatie proces en het uitvoeren van een projectplan voor de herontwikkeling van de dierenweide is geen gemakkelijke opgave. Het is een project dat nooit af is en meebeweegt met de talenten en wensen van de betrokken bewoners en partijen. Wij denken dat het noodzakelijk blijft om evaluatie en momenten van reflectie in te bouwen in het proces, omdat het initiatief een fluïde organisatievorm kent; vrijwilligers komen en gaan waardoor doelstellingen kunnen verschuiven. Deze evaluatie en reflectie momenten helpen om gezamenlijk te bepalen of de activiteiten die uitgevoerd zijn aansluiten bij het hogere projectdoel. Door deze momenten kun je gezamenlijk leren om richting te geven en oplossingen te ontwikkelen. Het helpt ook om relaties en communicatie in het team te versterken.

3. Benoem, op basis van gezamenlijk vastgestelde verwachtingen en voorwaarden, een externe procesbegeleider die de betrokkenpartijen helpt de onderlinge gelijkwaardigheid en het wederzijdse vertrouwen te versterken

Tijdens het proces werd duidelijk dat de bewonersgroep behoefte heeft aan ondersteuning. Wat begrijpelijk is, want het vormgeven van een burgerinitiatief kent een hoge mate van complexiteit. Voor behoud van gelijkwaardigheid en vertrouwen binnen de werkgroep is het benoemen van een externe partij aan te bevelen. Volgens Klamer (2000), zijn de kenmerken van een initiatiefnemer - initiatief tonen, creativiteit, durf, buiten gebaande paden treden en alertheid - alleen niet voldoende als eigenschappen. Het vermogen anderen te overtuigen om mee te doen is van minstens zo groot

belang. Tegelijkertijd moet een initiatiefnemer, veel weten over de (lokale) situatie (de ins en outs over wat er speelt) en een groot netwerk hebben. Verder moet hij of zij in staat zijn om verschillende domeinen open te breken en te verbinden. Mocht de werkgroep Ridder Hoen Park op zoek gaan naar een procesbegeleider dan is het van belang dat zij eerst als werkgroep met elkaar in gesprek gaan over de verwachtingen van de rol van een procesbegeleider. Hieronder een voorbeeld lijst met eigenschappen voor een procesbegeleider. Deze lijst kan gebruikt worden door de buurstichtingen om met elkaar in gesprek te gaan over de verwachtingen voor een procesbegeleider:

- Creatieve geest
- Buiten gebaande paden durven treden
- Anderen kunnen overtuigen/enthousiasmeren
- Kennis van de lokale situatie (o.a. de juiste contactpersonen binnen de gemeente)
- Over een groot netwerk beschikken
- Het openbreken van verschillende domeinen en deze met elkaar kunnen verbinden
- Helpen obstakels weg te nemen

Literatuur

Aarts N., C. Leeuwis (2010). Participation and Power: Reflections on the Role of Government in Land Use Planning and Rural Development, *The Journal of Agricultural Education and Extension*, 16:2, 131-145.

CLEAR tool. (2008). European committee on local and regional democracy; Committee of experts on democratic participation and public ethics at local and regional level.
<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=1160788&SecMode=1&DocId=1343278&Usage=2>. Inzage 3 oktober 2012.

De Vos, H. (1999). Sociale kwaliteit van buurten: Een sociaal-welvaartstheoretisch perspectief op burens en buurten. *Burens en buurten*. Amsterdam: SISWO: 87-120.

De Vos, H. (2003). Geld en de rest: Over uitzwerming, teloorgang van gemeenschap en de noodzaak van gemeenschapsbeleid. *Sociologische Gids*. Jaargang 50 (3).

Dam R., R. During, I. Salverda (2008). Trends en theorieën over betrokkenheid van burgers. Deel 2 in de reeks *Burgers en Landschap*. Wageningen Alterra, Wageningen UR.

Edelenbos, J. & Monnikhof, R. (2001). *Lokale interactieve beleidsvorming*. Utrecht: LEMMA.

Floor, L., S. Irene (2006). Zelforganisatie in het landelijk gebied. Signalen uit de praktijk. Wageningen Universiteit en Research Centre.

Gemeente Heerlen (2012b). *Òs Gebrook: Stadsdeelvisie Hoensbroek 2025*. Gemeente Heerlen.

Gunsteren, van H. (2006). *Vertrouwen in democratie*. Amsterdam: Van Gennep.

Irsel van, P., R. Samrius, M. Segers, A. Arts (2012). Wij doen het wel! Participeren in het groen van de Gemeente Haaren. 's-Hertogenbosch: Haskennistransfer.

Kearns, A. R. Forrest (2000). Social cohesion and multilevel urban governance. *Urban Studies* 37 (5/6): 995-1017.

Klamer A., O. Velthuis (2000). Cultureel ondernemerschap - wat is dat eigenlijk? In: NRC Handelsblad, 16 april 2012.

Komter, A. Burgers, J.P.L., G. Engbersen (2000). Het cement van de samenleving: een verkennende studie naar solidariteit en cohesie. Amsterdam University Press.

L'Aoustet, O., J. Griffet (2004). Sharing Public Space: Youth Experience and Socialization in Marseille's Borely Park. *Space and Culture* 7 (2): 173-187.

Liebrand, F. Pauwels, S. & Wernsen, I. (2012). *Evaluatie SEV-programma Bewoners en invloed Over bewoners bereiken en het bereik van bewoners*. Rotterdam. SEV | Platform31.

Lowndes, V., Pratchett, L. & Stoker, G. (2006) Diagnosing and remedying the failings van official participation schemes: the CLEAR framework. *Social Policy & Society* 5:2, 281-291.

Pretty, J.N. (1995). Participatory learning for sustainable agriculture. *World development*. 23. 8. Pg 1247-1263.

Pröpper, I., Litjens, B. Weststeijn, E. (2006) Wanneer werkt Participatie; Een onderzoek bij de gemeenten Dordrecht en Leiden naar de effectiviteit van burgerparticipatie en inspraak.
<http://www.nicis.nl/dsresource?objectid=221113&type=org> inzagte 24 september 2012.

Pröpper, I. & Steenbeek, D. (2001). De aanpak van interactief beleid: elke situatie is anders. Bussum: Uitgeverij Coutinho.

Salverda I., R. van Dam (2008). Voorbeelden van Burgerparticipatie en Maatschappelijk Initiatief. Deel 1 in de reeks Burgers en Landschap. Wageningen: Alterra, Wageningen UR.

Scholte, A.H. (2006) Ontmoetingsplekken: een onderzoek naar het sociologische belang van ontmoetingsplekken en de behoefte aan voorzieningen en accommodaties van inwoners van de Wijk. Doctoraalscriptie.

Snoeijs, E. (2012). Stadsparken; gebruik en beleving van ontmoeting: Een onderzoek naar de mate waarin oudere volwassenen het park in hun directe leefomgeving gebruiken en beleven als ontmoetingsplaats. Universiteit Utrecht, faculteit Geowetenschappen, Master Stadsgeografie. Thesisverslag.

Van Beckhoven, E. R. Kempen (2003). Social effects of urban restructuring: a case study in Amsterdam en Utrecht, the Netherlands. Housing Studies 18 (6): 853-875.

Van der Land, M., V. van den Bos (2005). Sociale structuurschets en sociale wijkvisie Hoensbroek. Onderzoeksinstituut OTB, Technische Universiteit Delft.

Van Marrissing, E. (2008). Buurten bij beleidsmakers: Stedelijke beleidsprocessen, bewonersparticipatie en sociale cohesie in vroeg-naoorlogse wijken in Nederland. Netherlands Geographical studies 377.

Westerink, I., P. van der Jagt, B. Breman (2012). Burgerkracht bij krimp.

Bijlage 1 Resultaten Bewonersbijeenkomst

Team rood	Team groen	Team blauw
Op de lange termijn, over 10 jaar		
Het zelfde of nog beter Natuur educatie voor scholen Zorgboerderij/ Dierenbereikbaar Ontmoetingsruimte koffie versnaperingen Boerderijwinkel Doorlopende financiële ondersteuning Sponsors Imker/ Honing Bijenkasteel Scouting/erfgoededucatie/ natuureducatie Groentetuin Inzetten langdurig werklozen Voorzieningen mindervaliden Workshops/ oude ambachten Bankjes en afvalbakken Toegankelijkheid verbeteren Toeziethouder Duurzaamheidseducatie zonne energie Picknick mogelijkheid Schuilhut/boomhut Honden niet uitlaten Uitbreiding Waterput Loop-hangrug over de beesten Oudhollandse spellen voor buiten Zeil in de Vijver Zomerfeest jaarlijkse bijeenkomst Meer bomen leidt tot aantrek dieren Eendenbroedplaats Kweekkas Vogelhuis	Afvallemmers Zuivelproducten maken Bloemschikken Rolstoelvriendelijk Toiletten Planten en bloemen Milieuvoorlichting Kassa entree Activiteiten en dieren apart EHBO Wandelpad Geen honden uitlaatplaats Geen dieren achterlaten voorlichting Voerautomaten Gebouw Lessen geven, praktijk Hokken poetsen Vrijwilligers Veiligheidscamera's Handhaving Organisatie samen met instellingen Knutsel activiteiten Imker en activiteit Vlindertuin, kruiden en fruit Insectenhotel volière Verzorgde hokken of minder dieren Bakoven Brug en treurwilg trouwlocatie Monet Watermolen Zonnecelverlichting Fietsrekken en scooterstalling Hangplekken Ronde bankjes Vakwerkhuisjes en excursies Voorbeeldfunctie voor heel NL Knuffelhoek Oud en jong vriendelijk Rolstoelvriendelijk Melkkoe	Kasteeltuinen Pad naar kasteel Fruitboomgaard of vlindertuin Terras Gebouw met educatieve voorzieningen Aaibare dieren toegankelijk Voor kinderen en ouderen Vergeten groenten moestuin Samenwerken met scholen instellingen Fruitbomen Iets met water-energie Toegankelijkheid voor senioren Parkeerplaats Ouderen helpen jongeren Enkele speeltoestellen, natuurlijk C2C Milieuvriendelijk en duurzaam Waterspeelplaats/ vlot Koemelken Zelf kaas maken Rust-oase Groen veel Meditatieplek in Oosterse sferen tuin Bomen Uitgaan van de natuur en beesten Vlindertuin Rabarbervlaai maken en verkomen Jam maken Geoogste groenten inmaken Buiten grote dieren binnenin aaibare dieren Huis voor de opzichter Educatiecentrum Voorbeeld stadsboerderij Dordrecht Gebouwtje zoals toegang bij Efteling
mogelijke beren op de weg		
Financiën Vernieling Overlast vogels Vrijwilligers motiveren PR Goed onderhoud Communicatie Kasteel Planning Gemeente Heerlen	Financiën Oppervlakte uitbreiden Veiligheid voor mens en dier Vandalisme Rolstoelvriendelijk Meer vrijwilligers krijgen en houden Faciliteiten EHBO Kwaliteit van de voorzieningen Bestrating en hekwerk Schuur dieren apart	Verkeersveiligheid Terreinveiligheid Parkeergelegenheid Financiën Vandalisme Beheer/ toegankelijkheid Voldoende vrijwilligers Samenwerking met instellingen Realisatie; klein beginnen en langzaam groeien De eerste stap moet goed zichtbaar zijn Gebouw mensen ontvangen terras

Wageningen UR, Wetenschapswinkel
Postbus 9101
6700 HB Wageningen
T (0317) 48 39 08
E wetenschapswinkel@wur.nl

www.wageningenUR.nl/wetenschapswinkel

Wageningen UR (University & Research centre) ondersteunt met de Wetenschapswinkel maatschappelijke organisaties als verenigingen, actiegroepen en belangenorganisaties. Deze kunnen bij ons terecht met onderzoeksvragen die een maatschappelijk doel dienen. Samen met studenten, onderzoekers en maatschappelijke groepen maken wij inspirerende onderzoeksprojecten mogelijk.

